

A k a d e m i c k ý BULLETIN

13/94 **AKADEMIE
VĚD
ČESKÉ
REPUBLIKY**

ZÁSADY PRO VYTVÁŘENÍ VĚDNÍ KONCEPCE AKADEMIE VĚD

Na posledním zasedání Akademického sněmu 14. června t.r. byla schválena předběžná verze dokumentů, podle kterých se má vytvářet a zpřesňovat vědní koncepce Akademie. Sněm přijal tyto dokumenty jako podklad pro závěrečnou etapu diskuse o vědní koncepci Akademie v celé vědecké obci a zároveň rozhodl předložit tyto dokumenty k otevřené neformální diskuzi širokým odborným kruhům, zejména pracovníkům z vysokých škol, výzkumných ústavů a pracovišť zabývajících se inovacemi, jakož i kulturní veřejnosti. Nemá tu ovšem jít o „připomínkové řízení“, ale o upřímně míněný dialog, který by před schválením a přijetím konečného dokumentu na listopadovém zasedání Akademického sněmu napomohl využít podnětů a připomínek vznesených současnými i potenciálními partnery a partnerskými pracovišti. Ve shodě s usnesením IV. zasedání Sněmu Vědecká rada AV ČR nyní zveřejňuje na tomto místě úplný text obou dokumentů upravený na několika místech podle diskuze na Sněmu a došlých dopisů. Zároveň se obrací na všechny čtenáře s prosbou o vyjádření a návrhy. Písemná sdělení zasílejte laskavě přímo na adresu

Vědecká rada Akademie věd ČR
Národní 3, 111 42 Praha 2
FAX 42 2 2422 0944

Bedřich Velický

NÁVRH

**Zásady pro vytváření vědní koncepce
Akademie Věd**
(dokument A)

Vývoj a dnešní podoba vnitřního prostředí Akademie

Transformace v Akademii měla od začátku vyhraněný koncepční směr. Byla nesena iniciativou vědecké obce AV a jejím základním záměrem bylo odstranění hierarchických autoritativních rysů starého uspořádání při uchování či zvyšování vědecké úrovně jednotlivých pracovišť. AV se tak vyhnula dvěma úskalím: nebezpečí náhrady jednoho centralistického systému druhým na jedné straně, hrozbě rozpadu AV jako vědecké instituce a rozprášení její vědecké kapacity na straně druhé.

Vnitřní vývoj v Akademii od r. 1989 byl součástí celkové transformace v oblasti výzkumu, která přes některé chaotické rysy postoupila velmi daleko - natolik, že vláda pokládala za vhodné vyhlásit své Zásady pro tuto oblast a další vývoj usměrnit několika legislativními iniciativami včetně nového zákona o AV.

Celý proces změn v Akademii je možno rozdělit zhruba do dvou období: od prosince 1989 do 1. ledna 1993 a od tohoto data dodnes. První období mělo částečně „revoluční“ ráz v tom, že dřívější vedoucí garnitura AV byla vytlačena a moc Prezidia a jeho Úřadu podstatně zeslabena. Pro budoucí vývoj byly podstatné změny na pracovištích, která získala rozsáhlou autonomii, jejich noví ředitelé vzešli z odborného výběrového řízení a vznikly vědecké rady jako koncepční orgány pracovišť. Dalekosáhlý význam mělo zřízení Interní grantové agentury, která byla účinným krokem k všeobecnému prosazení účelového financování jako základu svobodné vědecké soutěže jednotlivců a týmů. Toto období shodou historických okolností skončilo hodnocením pracovišť a redukcí v jejich soustavě v okamžiku zániku ČSAV a vzniku AV ČR podle nového zákona, který uzákonil popsané změny a zavedl novou úlohu i strukturu vedení Akademie. Obsahové zaměření výzkumné práce v Akademii se také zčásti změnilo. Nejhlubší změny proběhly samozřejmě ve společenských vědách, v minulosti nejvíce postižených. Při redukcích byly uzavřeny ty práce, které se jevily jako vyčerpané, slabé nebo pro Akademii nevhodné, a to ve všech oblastech věd.

Druhé období vývoje v současnosti prožíváme. Je to období, kdy byl sestaven a vládou přijat Transformační projekt. Jeho hlavní úkoly byly již splněny nebo se blíží dokončení. Schválením nového zákona o AV tato etapa skončí a Akademie přejde do ustálených poměrů. Současný stav se kromě autonomie pracovišť s právní subjektivitou a liberalizovaných vnitřních poměrů vyznačuje novou strukturou a novým posláním vedení Akademie. To má výrazné samosprávné rysy a zároveň plní svou úlohu z pověření státu. Vedle Sněmu jako vrcholného samosprávného orgánu má další složky s přesně oddělenými pravomocemi:

Předseda Vědecké rady AV ČR RNDr.
Bedřich Velický, CSc., během IV. zasedání Akademického sněmu AV ČR

Foto J. Plechatý

výkonnou (AR), koncepční (VR), kontrolní (Dozorčí komise) a hodnotící (AHG). Vnitřní účelové financování je svěřeno IGA. Tímto uspořádáním je dán rámec pro uplatňování budoucí vědecké koncepce. Prozatím se vedení AV vystříhalo soustavných zásahů např. do oborové struktury. Cíle a směry vědecké práce byly stanoveny vnitřním rozhodnutím současných pracovišť. Následující elaborát se týká toho, zda a v jakém smyslu a rozsahu by v budoucnu bylo účelné do těchto rozhodování zasahovat ze strany vedení, jaké jsou k tomu nástroje a na podkladě jakých koncepčních rozhodnutí by vedení AV, resp. Akademie jako celek měly postupovat.

K celooakademické vědní koncepci má vědecká obec a její reprezentace dvojznačný vztah. Z mnoha stran bylo po jejím vytvoření sice voláno, mnohokrát však také byly vysloveny obavy z plíživého návratu starého dirigismu. Dříve než přistoupíme k tomu, čeho by se vědní koncepce mohla týkat, pokládkáme za nutné popsat, jak je navrhováno průběžně formovat a prosazovat jistou vědní koncepci, aniž by byl opuštěn liberální princip výstavby a činnosti Akademie.

I. Postup nástroje při vytváření a uplatnění vědní koncepce

Vědecký profil Akademie se formuje na **třech základních úrovních**, jednotlivých vědeckých pracovníků a týmů, jednotlivých vědeckých pracovišť a konečně soustavy pracovišť a Akademie jako celku. Každá z těchto úrovní se vyznačuje výraznou svébytností, která je však omezoována vzájemnými vazbami mezi jednotlivými úrovněmi. Tato omezení pocházejí jednak z pravomocí delegovaných zdola nahoru, jednak z pověření udílených shora dolů.

1. Základní úroveň, na níž se formuje **vědecký profil** Akademie, jsou jednotliví **vědeckí pracovníci** a jejich **pracovní týmy**. Akademie je založena na principu **vědecké svobody a odpovědnosti**, které se týkají práva stanovit si vědecké cíle, volit metody jejich uskutečnění a na jejich podporu získávat účelové podpory ze státních prostředků, jakož i prostředky z různých dalších zdrojů.

2. Další úroveň, pro Akademii jako celek rozhodující, jsou jednotlivá **vědecká pracoviště**. Ta jsou právními osobami s plnou autonomií a se zaměřením, které je dáno zřizovací listinou a koncepcí ústavu. V rámci právních norem platných pro AV pracoviště samo stanoví pravidla své pracovní, ekonomické a personální politiky a vedení Akademie může ovlivňovat vnitřní záležitosti pracoviště jen nepřímo. Jednotlivým pracovníkům poskytuje pracoviště pracovní prostředí a podíl na institucionální podpoře; stupeň finanční i věcné podpory závisí na výsledcích pracovníka, přesněji na jejich hodnocení pracovištěm, zejména při atestacích, které stanoví status pracovníka a ověří také, nakolik je jeho činnost v souladu s koncepcí pracoviště.

Naproti tomu samotná koncepce pracoviště a její uskutečňování závisí na souhrně mezi ředitelem, vědeckou radou pracoviště a vědeckým kolektivem pracoviště jako celkem. Tato rovnováha, její formy a důsledky jsou rovněž v kompetenci pracoviště samého.

3. Pracoviště nestojí však osamocené. Pokud jde o otevřenost Akademie a jejich pracovišť vůči mimoakademickým institucím, viz níže část III. Vědecká pracoviště ve svém úhrnu však tvoří provázaný soubor, který je vlastním organismem **Akademie jako celku**. Vědecká koncepce Akademie je do značné míry souhrnem přijatých pravidel pro život tohoto celku a pro vztah pracovišť a vedení Akademie.

4. **Rozdělení úkolů a pravomocí** mezi jednotlivé složky Akademie umožňuje zavést systém pro vytváření a uplatnění Vědní koncepce AV, který zachová liberální vztahy uvnitř Akademie a vyloučí direktivní interpretaci koncepčních záměrů. V tomto procesu se účastní následující složky:

A. **Vědecká rada** vypracovává koncepční návrhy. Vychází přitom - ze skutečného stavu na pracovištích, zjištěného zejména pomocí jejich hodnocení AHG a podnětů z pracovišť
- ze současného stavu a vývojových tendencí ve světové vědě
- z potřeb české společnosti a požadavků vznesených státními orgány nebo jinými institucemi a dbá na soulad se státní politikou v oblasti výzkumu a na korespondenci s vědními koncepcemi VŠ a jiných pracovišť výzkumu;
Tyto návrhy předkládá po předběžné diskusi a projednání v AR ke schválení Sněmu.

B. **Sněm** schvaluje Koncepci, Směrnice pro vypracování rozpočtu a další zásadní rozhodnutí pro uskutečnění Koncepce;

C. **Akademická rada** rozhodnutí usnesená Sněmem rozvíjí do exekutivní formy a soustavně provádí. To zahrnuje zejména udělování institucionální podpory pracovištím a přidělování další podpory, např. velkých investic, úpravy v soustavě pracovišť a dalších kroky. Přitom vychází z nezávislého hodnocení pracovišť organizovaného AHG a dalších podkladů a v koncepčních otázkách spolupracuje s VR.

D. **Akademické hodnotitelské gremium** provádí hodnocení pracovišť podle Seznamu kritérií a Závazných otázek, které jsou stanoveny v návaznosti na Koncepci. Výsledky hodnocení tak podávají informaci jednak o samotném pracovišti a jeho pracovnících, jednak o uplatnění koncepčních záměrů a jejich vhodnosti. AHG nemá výkonnou pravomoc a jeho zjištění a návrhy jsou výlučně podkladem pro rozhodování AR, VR a Sněmu.

E. **Interní grantová Agentura** podporuje přímo projekty jednotlivých pracovníků a týmů, a to nezávislým způsobem na základě peer review. Rozdělení prostředků IGA na obory (podle oborových rad) je však prováděno v soulase s Koncepcí a v dohodě s vedením Akademie.

F. **Pracoviště**, resp. jeho koncepční složky (VR, ředitel) přijímají při tvorbě své koncepce podněty z výsledků hodnocení organizovaného AHG i z celkové koncepce AV a nabízejí pro ni podněty nové, ať přímo, či prostřednictvím sekcí.

5. **Vytváření a uskutečňování Vědní koncepce Akademie má cyklický ráz**. Ve skutečnosti jde o několik vložených cyklů. Nejdelší z nich je dán cyklem nezávislého hodnocení pracovišť (v budoucnu 4 - 6 let), střední typickou délkou trvání grantového projektu (2 - 5 roky), nejkratší je rozpočtový rok - mezi výročními zasedáními Sněmu. Koncepce se tedy vyvíjí postupnými úpravami a má adaptivní ráz, tj. úpravy jsou přizpůsobovány podle odezvy systému na předchozí kroky. Tím je dán i způsob uskutečnění celého procesu. Výchozím bodem se - ještě v tomto roce - stane současný vědecký profil Akademie. Pro další vývoj koncepce budou zásadní dva principy: kontinuita ve struktuře a činnosti Akademie a autonomie pracovišť. Souhrn podnětů z pracovišť, resp. sekcí spolu s výsledky nezávislého hodnocení pracovišť budou konfrontovány s výsledky expertiz o světových vývojových tendencích ve vědě, s potřebami české společnosti a státu a s aktualizovanou ekonomickou rozvahou. Koncepční návrhy zpracuje hlavně Vědecká rada, zatímco ekonomické důsledky budou zpracovávány Akademickou radou s pomocí Ekonomické rady a dalších pomocných orgánů. Sněm bude mít jako jeden ze stěžejních úkolů na základě předložených rozborů a návrhů každoročně upravovat věcný obsah koncepce a schvalovat prováděcí opatření včetně úpravy směrnice pro rozdělování rozpočtových prostředků v části institucionální i účelové. To se stane směrnici pro Akademickou radu a pro IGA AV ČR, které odpovídají za praktické uplatnění Koncepce. Odpovídající exekutivní segment cyklu bude složen z týchž praktických kroků, jako v současné praxi. Vztah mezi vedením Akademie a pracovišti zůstane zachován v současné liberalizované formě. Podrobnosti cyklického mechanismu vytváření a provádění Vědní koncepce budou obsahem interního prováděcího předpisu.

6. Prvním hlavním způsobem prosazování Koncepce bude úprava v **rozdělování institucionálních prostředků** jednotlivým pracovištím. Tento postup bude záviset na objemu rozpočtových prostředků Akademie. Pokud dojde k nárůstu rozpočtových prostředků vyššímu než vyrovnání inflace, podstatná část tohoto nárůstu bude vynaložena na zvýšení prostředků pracovištím a oborům doporučených Koncepcí. Pokud by mělo jít o přesuny ve výši podpory při zachování úhrnného objemu, některá pracoviště by popřípadě zkrácenými prostředky nepokryla ani své basální (režijní) potřeby. Východiskem by pak byly lada zásahy do soustavy a vnitřní struktury pracovišť.

Druhý hlavní způsob uplatnění Koncepce je **rozdělování účelových prostředků na jednotlivé obory**. Uskutečňuje jej, v součinnosti s VR, Interní grantová agentura jako relativně nezávislý institut uvnitř Akademie. Kromě změn v oborové rovnováze IGA bude naplňovat vědní koncepci Akademie cestou diversifikace: zavedením grantů pro doktorské, postdoktorální pracovníky, zvláštních grantů pro usnadnění návratu vědců po dlouhodobém působení v zahraničí atp. IGA by měla zavést i souběžný konkursní systém pro rozsáhlé a dlouhodobé projekty (viz bod III.9). V dlouhodobém výhledu se může uplatnit i vědní politika GA ČR, se kterou musí IGA aktivně kooperovat.

7. Tento mechanismus koncepční práce musí být podložen jednak ustanoveními nových Stanov, jednak navazujícími interními normami, které by jasně vymezily práva a povinnosti všech účastníků procesu. Vedle takto formovaných mechanismů zpětné vazby a kontroly uvnitř vědecké obce Akademie bude nezbytné pravidelně informovat jak o vývoji Koncepce, tak o dosahovaných výsledcích a jejich hodnocení způsobem vhodným pro odbornou i laickou veřejnost.

II. Věcná náplň vědní koncepce Akademie

8. **Podpora týmů pracujících na srovnatelné mezinárodní úrovni** je v současnosti **hlavním principem pro vytváření vědeckého profilu** Akademie. Tento princip je nutno dále podporovat, protože je ve shodě s vědeckou svobodou a je založen na vědecké soutěži; v daný čas a

s daným složením vědecké obce AV přináší nejvíce výsledků mezinárodní úrovně.

Není však možno se omezit pouze na něj, protože opomíjí závažná dlouhodobější hlediska. Jednak jen neúplně řeší otázky osobního rozvoje pracovníků a personálního složení vědecké obce Akademie. Dále na úrovni týmů neřeší situaci těch, které dosud neměly příležitost dosáhnout špičkové výkonnosti, a těch, jejichž rozvoj je vynucován potřebami společnosti. Konečně tento princip nepomáhá při vytváření tematicky uceleného profilu pracovišť a dílčích vědních oborů, ani při otvírání nových netradičních směrů.

9. Personální politika AV je rozhodující součástí Konceptu. Obor, který se neopírá o působení vynikajících individualit, bude těžko dlouhodobě udržitelný. Významným osobnostem současným i budoucím je nutné dát vhodné podmínky; s tím souvisí návrh na zavedení kategorie **kmenových (vedoucích vědeckých) pracovníků**, jimž by bylo nabízeno všestranně důstojné postavení jak po stránce pracovních, tak materiálních podmínek. Dle svých možností by kmenovým pracovníkům měla pracoviště poskytovat i institucionální prostředky pro vyhledávací výzkum. Pro generaci střední a pro vynikající mladší pracovníky je nutno připravit půdu pro jejich rychlejší dozrání; křížené **omlazení Akademie** v sobě obsahuje především jejich nástup do rozhodujících pozic v Akademii. Konečně pro doktorandy a postdoktorandy musí v Akademii převládat inspirující prostředí, v němž by rychle dospěli k tvůrčí samostatnosti. Sem patří např. zařazení do perspektivních týmů s atraktivní tematikou, umožnění dlouhodobých stáží ve špičkových zahraničních vědeckých pracovištích, možnost ucházet se o doktorandské a postdoktorandní granty v IGA AV, výhodnější platové podmínky atp. Tento personální problém nemá oborový ráz.

10. Dlouhodobé a rozsáhlé projekty jsou významnou komponentou činnosti mnoha pracovišť i jako víceoborová úsilí. Přitom v současné podobě jejich financování pomocí grantů je násilné a nezaručuje skutečnou kontinuitu a rozvoj. Tento problém se týká stejně věd humanitních, které mají jako součást svého poslání udržování a využívání národního dědictví a obdobné činnosti, jako věd přírodních, kde některé projekty jsou dlouhodobé, multidisciplinární a mají velký rozsah. Navrhuje se využití dvou metod podpory těchto projektů, popřípadě jejich kombinace. Jednak by tyto projekty mohly být jmenovitou součástí rozpočtu Akademie, i když poskytovanou prostřednictvím určeného pracoviště. Druhá cesta je zavést u Grantové agentury zvláštní kategorii rozsáhlých a dlouhodobých projektů s jiným způsobem předkládání, oponentury, financování a hodnocení. To se nedotýká možnosti získávat pro tyto projekty další podporu z nadací apod., zejména ze zahraničí.

V této souvislosti je nutno zvážit **účast na projektech „big science“**. Samostatné rozvíjení takových projektů v naší Akademii nepadá prakticky v úvahu. Zbývá využívat mezinárodních programů. Jde o složitou otázku, protože se uplatňují mimovědecké ohledy překračující zhruba rámec AV. Obecně je naše účast hodna podpory, protože zjednává přístup k unikátním zařízením, která u nás nikdy nebude možno vybudovat. Je však nutno prosadit, aby tyto účasti našich pracovníků byly hrazeny v úplnosti ze zvláštních prostředků vyčleněných vládou. Kromě toho je jednoznačnou podmínkou řádná oponentura dílčích projektů v rámci těchto aktivit a hodnocení dosažených výsledků standardním postupem.

11. Průzkumné práce v iniciálních stadiích nově se rodících problémů mohou vést k zásadnímu pokroku a stát se koncepční páteří celých oborů. Pro českou vědu s malou kapacitou totiž může být daleko účinnější snažit se o výsledky v otvírajících se oblastech, než pohybovat se v těžké konkurenci hlavního proudu. Problematiky v zárodečném stádiu jsou jedním z případů, kdy soutěž etablovaných týmů o grantovou podporu je málo účinná. Je přirozené, aby odpovídající podporu poskytovala pracoviště, a to jednak z institucionálních prostředků, u nichž na to může být v rozpočtu pamatováno, jednak z odvodu z grantů pracovištím, který je v Dokumentu B navrhován k legalizaci. Pokud by takto ověřovaná nová témata vedla k úspěchu, stala by se příspěvkem pracoviště k celkové koncepci oboru a nakonec i Akademie.

12. Usměrnování oborové struktury, oborová rovnováha a podpora vybraných oborů jako koncepční problém svou vahou zásadně převyšují ostatní koncepční otázky. Oborová struktura Akademie je velmi podobná již po celá desetiletí; některé obory však v minulosti utrpěly natolik, že jejich podpora se stává nevyhnutelností s ohledem na jejich význam. Přitom jak česká společnost a její potřeby, tak světová věda se velmi rychle vyvíjejí a je nezbytné hledat způsoby, jak se tomu přizpůsobovat. Je nemožné pro řešení tohoto problému nadekretovat „prioritní a útlumové směry“ a snažit se o vnucenou jednorázovou nápravu. Jednak je mnoho činitelů ve hře a rozhodování je nesnadné, jednak se poměry neustále mění. Způsob postupných úprav koncepce

a jejího uplatnění v cyklickém procesu navrženém v části I nabízí řešení, které odpovídá podstatě problému a přitom vychází z pluralitního přístupu, který se ve vědecké obci, zejména v Akademii, od r. 1989 plně vžil. Podněty týkající se vědní koncepce mohou v tomto systému přicházet ze všech úrovní, od jednotlivých vědeckých pracovníků, vědeckých pracovišť, či vědeckých společností, až po stanoviska vysokých škol, resortů a Rady vlády pro vědeckou činnost a vývoje technologií. Každý podnět a návrh musí ovšem být především zvážen z hlediska vědecké hodnoty, společenského významu a uskutečnitelnosti, včetně ekonomické náročnosti. Dále musí být zvážen v souběhu s dalšími shromážděnými návrhy. Tato práce se bude sice soustřeďovat kolem VR AV, nebyla by však proveditelná bez přímé účasti expertů z celé vědecké obce. Zejména náročné budou fundované rozborů vývojových proudů v jednotlivých oborech ve světě i u nás.

III. Vztahy AV k jiným vědeckým institucím

Kromě vnitřních záležitostí Akademie popsanych v částech I a II, vědecká koncepce se dotýká i mnoha otázek překračujících rámec Akademie a závisících na partnerských institucích, ať jde o vysoké školy, průmysl, kulturní instituce a další. Výsledek pak závisí jednak na ujednacení koncepčních záměrů v dané oblasti z obou stran, jednak na dohodě o praktických stránkách společných zájmů. Kromě toho v četných případech vystupuje jako třetí strana zákonodárce, protože současný právní rámec neumožňuje plné rozvinutí oboustranně výhodných součinností.

13. Spolupráce s vysokými školami: vědecká a výchovná činnost Vzájemná otevřenost Akademie a vysokých škol je zcela přirozená a je podmínkou budoucího rozvoje vědy u nás. Je proto nutno rozvíjet především přímé formy spolupráce na úrovni pracovišť a jejich částí:

- společné projekty (granty), vzájemná dlouhodobá výměna pracovníků (*sabbatical year*), vytváření společných pracovišť,
- podíl na výuce studentů, přednášky, praktika, vedení diplomových prací atd.

- vyhledávání a výchova doktorandů a začínajících vědeckých pracovníků na základě atestací pracovišť AV a dohod pracovišť AV s VŠ.

Dalším významným úkolem je spolupráce vedení Akademie s vrcholnými orgány vysokých škol a jejich sdružením v koncepční oblasti. Konečně některé důležité a zdánlivě přirozené záležitosti budou vyžadovat intenzivní úsilí v legislativním ohledu. Jde zejména o

- získání akreditace pracovišť AV pro výchovu doktorandů,
- snadný pohyb pracovníků mezi institucemi
- sjednocení titulů, otázka DrSc., profesor atp.

Všechny tyto vztahy a záležitosti budou upraveny ve shodě s novým vysokoškolským zákonem po jeho přijetí.

14. Spolupráce s dalšími výzkumnými pracovišti a při praktickém využití vědeckých výsledků Pro úspěšný a účinný převod nejhodnotnějších aplikačních výstupů vznikajících z kvalitního základního výzkumu do praxe je třeba podporovat společné projekty s výzkumnými a vývojovými institucemi resortních ministerstev, resp. obdobnými institucemi soukromého sektoru, a dbát při tom na ochranu duchovního vlastnictví.

V odůvodněných případech bude AV podporovat budování vědecko-technických parků, ať již v rámci AV nebo ve spolupráci s mimoakademickými institucemi, jakožto formy spojovacího článku mezi pracovišti AV a inovačním trhem v tuzemsku i zahraničí, který umožní přenos technických inovací z pracovišť AV do komerční oblasti, napomůže ustavení a rozvoji malých firem orientovaných na technicky progresivní výrobky a postupy a pomůže při vyhledávání mimorozpočtových zdrojů.

Zřízení celoakademického parku není na překážku tomu, aby jednotlivá pracoviště uzavírala kooperace přímo s tržními subjekty, výrobci nebo agenturami.

15. Spolupráce se zahraničními vědeckými organizacemi a institucemi Pro udržení badatelské činnosti Akademie na srovnatelné mezinárodní úrovni (viz B.2), je její začlenění do všech forem mezinárodní vědecké spolupráce a zejména maximální využití těchto spoluprací bezpodmínečnou nutností. Vedle již tradičně rozvíjených forem spoluprací, využívajících dvoustranných dohod AV a pracovišť s obdobnými nevládními zahraničními organizacemi, vládních dohod atd. k vzájemným výměnám pracovníků (krátkodobým i dlouhodobým) a o malé míře i k získání podpory pro dvoustranné či vícestranné výzkumné projekty, je nutné využívat všech, u nás dosud méně běžných způsobů, jako zejména

- zvyšení účasti pracovišť resp. jejich týmů a jednotlivců v mezinárodních programech organizovaných Evropským společenstvím, UNESCO, NATO a pod.,

- zvýšení úspěšnosti týmů i jednotlivců v získávání grantů u zahraničních grantových agentur,
- zvýšení počtu zahraničních vědců, kteří by dlouhodobě pracovali na pracovištích AV (např. v rámci *sabbatical year*, postdoktorandských pobytů a pod.),
- úsilí směřující k budování mezinárodních „centres of excellence“ v rámci pracovišť AV za využití zahraničních prostředků, dotací atp.
I při této spolupráci bude dbáno na ochranu duchovního vlastnictví.

NÁVRH

Úvaha o cílovém uspořádání Akademie Věd

(dokument B)

Dokument B se týká vědní koncepce Akademie nepřímou, shrnuje totiž dosavadní zkušenosti z transformace Akademie a také sebrané názory z pracovišť na její budoucí uspořádání. Toto uspořádání bude ovšem rozhodující pro samotnou možnost koncepční práce i pro vědecký profil Akademie. Předkládaná úvaha předchází poněkud zveřejnění Návrhu zásad nového zákona o AV, který je pro Akademickou radu připravován v její Legislativní komisi. Je nutno upozornit, že nejde o předběžný návrh samotných zásad. Text nesleduje osnovu Zásad zákona, ale volně k sobě sdružuje jednotlivé skupiny otázek, které jsou pro vědní koncepci zvláště závažné. Naproti tomu není ani učiněn pokus navrhovat uspořádání v ekonomických záležitostech, které budou ovšem pro AV vitální a musí najít podrobný odraz v Zásadách zákona.

Snahou bylo vytknout otázky, které Vědecká rada pokládá za závažné pro vytváření vědní koncepce a zralé k všeobecné diskusi již nyní. Tyto otázky jsou číslovány a krátká formulace, popřípadě s návrhem řešení pokládaného ve VR za optimální, jsou uvedeny tučným písmem. Doprovodný text je diskusí, popř. zdůvodněním k navržené formulaci. V některých případech jsou uváděny další podrobnosti. Kde to bylo možné, jsou vyjmenovány všechny varianty řešení, které lze pokládat za kompatibilní s celkovým obrysem cílového uspořádání.

Předkládaná analytická forma dokumentu byla zvolena, aby upozornila na řadu závažných jednotlivostí a jejich vazeb. Pro konečné znění dokumentu, který má být předložen na podzim V. zasedání, je předpokládána volnější forma vystihující základní rysy cílového uspořádání AV, jak bude obsaženo v paralelních Zásadách zákona.

I. Postavení a poslání Akademie Věd

1. AV má i nadále být uchována jako jednotný právní subjekt řízený zákonem a podporovaný státem jako vědecká (badatelská) instituce mimo vysokoškolský a resortní rámec. V této formulaci, téměř všeobecně přijímané, se skrývá mnoho závažných rozhodnutí. Budoucí existence AV je zdůvodněna jejím posláním, které jí určuje místo v konkurenci a spolupráci jednotlivých subjektů výzkumu. V otázce názvu se přidržujeme tradičního označení 'AV'. To symbolizuje i budoucí ráz AV i její kontinuitu s dosavadním vývojem. Jednotnost AV se týká i výzkumné orientace.

Pokud jde o typ právního subjektu, kterým AV bude, dvěma mezními hledisky jsou AV jako instituce striktně státní, vzniklá ze zákona a hospodařící s vlastní rozpočtovou kapitolou, a AV jako plně odstátněná s vlastním majetkem i hospodařením, i když na základě státní podpory a s neziskovým charakterem, který se odrazí v daňových úlevách a pod. K tomu by se měl vyjádřit definitivně až návrh Zákona o AV.

Poslání

2. Primárním posláním AV je badatelská činnost na srovnatelné mezinárodní úrovni. K této formulaci, mající rovněž rozsáhlou podporu, jsou však i vážné výhrady. Jedna z nich v ní spatřuje projev úzce přírodovědného hlediska. To je však nedorozumění: nepředpokládá se, že národně orientované společenskovední a humanistické výzkumy budou srovnávány s bohemistikou v zahraničí, ale s polonistikou v Polsku, germanistikou v německy mluvících zemích atd.
Badatelské poslání AV je ovšem jen jedním vrcholem v trojúhelníku badatelství - výchova a vzdělávání - praktické uplatnění výsledků.

Polohu uvnitř tohoto trojúhelníku si bude dynamicky volit každé pracoviště, každý tvůrčí tým i každý člen vědecké obce. Je však nezbytné, aby těžiště zaměření AV jako celku i jednotlivých pracovišť se přibližovalo badatelskému vrcholu trojúhelníka: tím se AV vymezuje jak vůči jiným subjektům z oblasti výzkumu a vývoje a vysokých škol, tak vůči státu a veřejnosti.

K badatelskému poslání AV je nezbytné další zpřesnění. AV jako

instituce zejména poskytuje prostředí, v němž členové vědecké obce a jejich týmy mohou provádět výzkumnou činnost s plnou intenzitou jako své hlavní životní povolání. Srovnatelně závažné jsou však účinky synergické.

Koloběh vznikajících a dožívajících širších koncepcí a škol vytváří tvořivé prostředí jednotlivých pracovišť. Na tomto pozadí vzniká nárok jednotlivých pracovišť akreditovat se jako školící a tato pracoviště mohou vystupovat jako vědecká centra ve svém oboru.

AV by měla být schopna vlastní koncepce při rozvíjení oborové struktury a při flexibilní reakci na vývojové tendence ve světové vědě i v české společnosti. K tomu se pojí rozvíjení dlouhodobých anebo rozsáhlých projektů zvláštního významu.

Součástí poslání AV je, aby udržovala v české společnosti standard vědecké instituce, pracující na vysoké mezinárodní úrovni. Tohoto úkolu se AV nemůže odříkat: její pracovníci budou mít podmínky k plné intenzitě vědecké práce, které jsou dnes nezbytné k udržení tempa charakteristického pro světovou vědu. Bylo by nemístné pojímat tento záměr negativně, jako jakousi recidivu starého privilegovaného postavení bývalé ČSAV. Především elitnost AV nebude dána mocenským rozhodnutím, ale bude budována a potvrzována vlastní prací AV v konkurenčním prostředí. Ještě významněji, **otevřenost AV** povede k propojení AV na pracovní úrovni pracovišť a jejich částí i menších skupin a jednotlivců s vysokými školami i resortními a vývojovými pracovišti. **Mobilita pracovníků** pak povede k zániku institucionálního šovinismu a doprovodného vytváření bariér.

Název

3. Akademie věd i v cílovém uspořádání podrží název Akademie věd České republiky. Otázka názvu Akademie věd jako instituce prošla od r. 1989 výrazným vývojem. Zpočátku se mnohým zdálo, že je nezbytné transformační změny vyjádřit také radikální změnou názvu. Zvažovány byly možnosti napodobující „Společnost Maxe Plancka“ nebo možnosti typu „Národní výzkumné středisko“. Z věcných důvodů je účelnější uchovat stávající název.

Budoucí ráz AV a kontinuita

4. Budoucí ráz AV lze, ve shodě s transformačním projektem, charakterizovat jako soustavu vědeckých pracovišť s potřebnou úrovní samosprávy a vnitřní demokracie na všech úrovních.

Zárukou naplnění tohoto cíle bude dovršení současného transformačního procesu, který musí být zároveň stvrzen legislativně. Jde o určitý typ vztahu mezi státem a soustavou badatelských pracovišť, při němž stát vkládá využití prostředků do rukou vědecké obce této soustavy a ponechává si právo dozoru zpravidla prostřednictvím dozorčí rady; odborné hodnocení je svěřeno nezávislým mezinárodním grémiím expertů. Takové uspořádání bylo v transformačním projektu podle zahraničních vzorů nazýváno „Národní výzkumné středisko - NVS“.

Podrobnosti vnitřního uspořádání se mohou přitom lišit. V některých případech je činnost pracovišť řízena prostřednictvím jmenovaných orgánů. V našem případě se výrazně osvědčil samosprávný systém, kdy vrcholný orgán Akademie věd je složen převážně z volených zástupců vědecké obce. Je to liberální uspořádání, v němž orgány vedení požívají pravomocí delegovaných na ně akademickou obcí a zároveň uplatňují pravomocí vyplývající ze zákona a plní úkoly z pověření zřizovatele, tj. státu.

Výzkumná orientace

5. Jednota Akademie věd spočívá v orientaci na rozvíjení vědecké činnosti

a) **v perspektivních a významných výzkumných směrech tří hlavních oblastí věd, tj. přírodních, technických a společenských** (jednotu oborová)

b) **ve všech oblastech České republiky** (jednota geografická).

Současná diskuse v celé vědecké obci Akademie věd potvrdila, že dočasně pochybnosti o uchování integrity Akademie z období po r. 1989 jsou překonány a v soužití věd přírodních, technických a společenských je všeobecně spatřována významná hodnota.

Proporce dílčích výzkumných směrů v těchto oblastech se bude dynamicky měnit podle vývoje oborů samých i podle potřeb české společnosti. Rozvíjení všech tří oblastí je nesmírně důležité nejen pro kultivování vzdělanosti, ale také pro praktické důsledky. Tak u přírodních a technických věd se očekává výrazný posun k problematice životního prostředí, inovací a transferu technologií, které se stanou nezbytnou podmínkou, ať již ve formě konsorcií, vědecko-technických parků či jinak. Také u společenských věd vedle původní vědecké tvorby jsou nesmírně důležité úkoly jednak při udržování a využívání národního

kulturního dědictví, jednak při hodnocení a ovlivňování významných vývojových proudů v české společnosti.

Flexibilní uspořádání uvnitř Akademie věd umožňuje propojení a vzájemné ovlivňování i zdánlivě vzdálených oborů, které mohou nalézat společné výzkumné problémy v „interdisciplinární“ oblasti.

Další rozvoj pracovišť AV mimo Prahu může podstatně přispět k vytváření a harmonickému rozvoji polycentrické struktury vzdělanosti v České republice.

II. Uspořádání Akademie Věd

6. Akademie věd bude ve svém vedení mít tyto orgány : Sněm, Dozorčí radu, Akademickou radu, Vědeckou radu, Akademické hodnotitelské grémium, Interní grantovou agenturu. Zdánlivě složitá struktura vedení Akademie bude jen vyústěním dosavadního transformačního úsilí; v současnosti jsou orgány AV obdobné; jen Dozorčí radě zhruba odpovídá Dozorčí komise Sněmu. Základní rysy tohoto uspořádání jsou: spojení samosprávných prvků s kontrolou zřizovatele (státu a daňových poplatníků), které se začalo uplatňovat v uspořádání Akademie věd po r. 1989; dále oddělení funkce exekutivní, koncepční, kontrolní a hodnotící, spojení samostatnosti pracovišť s účinnými prostředky pro globální rozhodování, např. o vědní politice, uplatnění vědecké soutěže na několika úrovních. Tato struktura vedení je v současnosti již ověřena pro rozpočtovou instituci, je však snadno přizpůsobitelná jinému i volnějším uspořádání typu např. neziskové, veřejno-právní osoby.

K postavení a úkolům jednotlivých orgánů však bylo předneseno několik stanovisek, majících srovnatelně širokou podporu. Na jedné straně se navrhuje uchovat Sněm v současném složení a s dosavadními pravomocemi. Na druhé straně právě proti roli Sněmu byly z vnějšku vznášeny hlavní námitky. Nižší je krátce uvedena možná úprava v rozdělení pravomocí, která by měla důslednější a vyváženější podobu při minimálním rozsahu změn proti dnešnímu stavu. V přehledu:

<u>Sněm</u>	vrcholný orgán samosprávy volen vědeckými pracovníky z pracovníků AV a dalších významných vědců
<u>Dozorčí rada</u>	vrcholný kontrolní orgán jmenován z vnějšku i Sněmem z reprezentantů státu, veřejnosti a vědy
<u>Akademická rada</u>	vrcholný exekutivní orgán volen Sněmem z pracovníků AV, členů Sněmu
<u>Vědecká rada</u>	vrcholný koncepční orgán volen Sněmem z pracovníků AV i mimoakademických členů i nečlenů Sněmu
<u>Akad. hodn. grémium</u>	nezávislý hodnotitelský orgán jmenován AR na návrh VR z pracovníků AV i mimoakademických
<u>Int.grant. agentura</u>	nezávislý orgán intern. účel. financování jmenován AR na návrh VR z pracovníků AV i mimoakademických

7. Úprava pravomocí se provede především mezi Sněmem a Dozorčí radou a Sněmem a Akademickou radou, v menší míře mezi Akademickou a Vědeckou radou. Sněm - k struktuře, pravomocím a činnosti Sněmu byly v minulosti nejčastěji vznášeny pochybnosti. Je však mimo pochybu, že v praxi se Sněm vytvořený podle Zákona o AV dobře osvědčil. Z toho vyplývá i dosti široká podpora varianty konzervativně navrhuje ponechat současný způsob volby, složení a funkce. Proti tomu stojí tendence provést v postavení Sněmu úpravy, jejichž dosah ovšem může být různý.

Pokud jde o složení, především vznik Dozorčí rady umožňuje přesun jmenovaných zástupců státu a veřejnosti tam, kde se jejich hlas skutečně může přiměřeným způsobem uplatnit. Pokud jde o mimoakademické významné vědce, mohli by, jako dosud, tvořit část volených delegátů sněmu. Důslednější reforma by vylučovala i ty a Sněm by byl tvořen výlučně volenými zástupci vědecké obce a řediteli pracovišť. V případě této varianty by přicházela v úvahu dvoukomorovost Sněmu. Proti ní mluví hlavně složitost struktury, která by mohla vést i ke vzniku samostatného předsednictva Sněmu, jako alternativy k současné praxi, kdy Sněm je poněkud nedůsledně svoláván a řízen Akademickou radou.

Výhodou trvalého předsednictva by byla možnost odvolací (interpelační) funkce Sněmu. Pokud jde vůbec o poslání Sněmu, měl by být oprostěn od konkrétních exekutivních pravomocí, pro něž není náležitě kompetentní a u nichž byla vznášena vážná námitka tzv. majorizace.

Naproti tomu pravomoci Sněmu v zásadních otázkách by byly zdůrazněny. K funkcím Sněmu v tomto pojetí patří

- volit členy Akademické rady, Vědecké rady, částečně Dozorčí rady
- kontrolovat činnost AR a VR na základě předkládaných zpráv a pomocí komisí Sněmu a udělovat absolutorium z exekutivní činnosti
- schvalovat Vědní koncepci AV, její obsahové modifikace a prováděcí směrnice, zejména
- stanovit v předstihu globální směrnice (metodiku) pro zpracování rozpočtu

Dozorčí rada - Třetina členů jmenována vládou, třetina parlamentem z představitelů veřejnosti včetně podnikatelské, třetina volena Sněmem z významných představitelů vědy.

Dohlíží na efektivní využití prostředků, kontroluje korektnost exekutivních rozhodnutí. Předkládá své zprávy vládě a parlamentu po projednání s AR; seznamuje s nimi Sněm.

Akademická rada je nejvyšší exekutivní orgán s plnou exekutivní odpovědností, ne jenom vyřizující běžnou agendu mezi zasedáními Sněmu. Provádí exekutivní opatření vycházející z koncepčních rozhodnutí schválených Sněmem, doplňuje koncepci exekutivní složkou. Zejména by nově šlo o vypracování konkrétního rozpočtu podle globální směrnice a o úpravy v soustavě pracovišť.

Vědecká rada je orgánem Sněmu pro věci koncepční. Předseda VR by neměl být členem AR, účastnil by se jednání Akademické rady bez práva hlasovacího a bez povinnosti.

Ve stanovách je potřebné upravit vztah VR - AR - AHG - IGA.

Akademické hodnotitelské grémium je nezávislý orgán, ustavený podle směrnice AR. Poslání AHG bude přehodnoceno po ustavení hodnotitelského grémia s celostátní působností.

Interní grantová agentura je nástroj uplatňování vědní politiky Akademie věd prostřednictvím rozdělování části účelových prostředků.

III. Pracoviště a pracovníci

8. Koncepce pro systém pracovišť AV zůstává v zásadě zachována: Pracoviště jsou zřizována a reorganizována Akademií samotnou. Základem pro činnost pracoviště je zřizovací listina spolu s vědeckou koncepcí.

Pracoviště jsou právníckými osobami s rozsáhlou autonomií v rámci AV, disponující pravomocemi v oblasti koncepční, ekonomické, zahraniční i tuzemské spolupráce a plnou odpovědností za svou výzkumnou činnost a hospodaření.

Pracoviště také samostatně organizují svůj vnitřní život, strukturu i personální politiku včetně výchovy mladých vědeckých pracovníků.

Za činnost pracoviště nese plnou odpovědnost ředitel, který je také jeho statutárním zástupcem. Je jmenován a odvoláván AR. V koncepčních otázkách spolupracuje s vědeckou radou pracoviště. Systém vědeckých pracovišť nadaných rozsáhlou samostatností a pracujících podle vlastní koncepce a s plnou odpovědností za dosažené výsledky se rychle vžil a natolik osvědčil, že proti němu nebyly vznášeny téměř žádné námitky. Proto se také nenavrhují zásadní změny. Uváděné zvláštní postavení ředitele je reakcí na praxi, kdy v mnoha případech vědecké rady pracovišť se zapojovaly do exekutivní činnosti se smíšenými výsledky.

Pracoviště ponesou plnou odpovědnost např. za vědeckou výchovu. Jestliže zákon stanoví právo/povinnost školení doktorandů, bude na pracovišti, aby dosáhlo způsobilosti a prokázalo ji u akreditačního orgánu státu.

9. Finanční prostředky pracoviště získává z rozpočtu AV jako institucionální podporu, dále z účelových podpor ze státního rozpočtu a rovněž z dalších zdrojů.

Akademická rada stanoví výši rozpočtových prostředků ve shodě s koncepcí AV a podle výsledků pracoviště prokazovaných zejména při nezávislém hodnocení organizovaném AHG. Dosavadní praxe se tímto bodem upravuje s ohledem na nově vytvářený systém nezávislého hodnocení a na vznikající koncepci. Účelové prostředky nejsou ovšem udělovány pracovišti, ale jednotlivým pracovníkům. Jde však o podporu činností s pracovištěm souvisejících. Měla by být navržena legislativní úprava, podle které by část udělených účelových prostředků byla k přímé dispozici pracovišti jako režijní kompenzace, aniž by tím byla krácena institucionální podpora. Rovněž vyloučeno bude krácení rozpočtových prostředků podle výše prostředků získaných z jiných zdrojů.

10. Mezi vedením AV a pracovišti nebudou mezičlánky. Oborové sekce podle současné praxe si uchovávají ráz neformálních seskupení bez řídicí funkce. Devět v současnosti existujících sekcí je všeobecně pokládáno za velmi účelnou strukturu, která umožňuje, aby homogenní skupiny pracovišť jednotlivých oborů hledaly společná stanoviska ke koncepčním záležitostem, popřípadě stanovily společné zájmy při řešení globálních otázek; role sekcí při hodnocení pracovišť se teprve prověří.

11. Vědečtí pracovníci a další vysokoškolské pracovníci vědeckých oddělení jsou přijímáni ve výběrovém řízení a jejich další činnost podléhá atestaci; přijímání jsou zpravidla na dobu určitou. Práva a povinnosti těchto pracovníků jsou navrženy obdobně jako v současných Stanovách a v souladu s vývojem v příbuzných sférách (VŠ, státní správa atp). Z těchto ustanovení je nutno upozornit na dva aktuální body. Především to, že jiné aktivity vědeckého pracovníka nesmějí být na újmu jeho základním povinnostem definovaných Stanovami. Zadruhé, nejsou vhodné návrhy směřující k omezení práva pracovníka ucházet se o granty a jiné dotace podmínkou předběžného souhlasu pracoviště, grantové agentury by však měly přihlížet k vyjádření vědecké rady pracoviště.

12. Nově se navrhuje zavést kategorie vědeckých a odborných pracovníků s odlišným postavením co do povinností i práv. Kmenový vědecký pracovník by získal toto postavení při atestaci. Otáz-

ka trvalé či omezené pracovní smlouvy tu není zásadní, jde však o postavení osvědčených významných vědců, kteří jednak svou vlastní prací, jednak organizačním a výchovným působením mají formativní vliv na pracoviště a jeho činnost a postavení. To by se mělo odrazit i v jejich formálním postavení, pracovních podmínkách i materiálních požitcích. **Vědecký pracovník**, zpravidla mladší, avšak již dozrávající, by měl spíše postavení týmového partnera, ale s podmínkami umožňujícími jeho rozvoj; toto zařazení by nemělo trvalý ráz.

Postdoktorand jako začínající vědec by měl především právo i povinnost rozvoje při dílčí práci na konkrétním úkolu.

Zvláštní řešení bude nutno hledat pro **významné návštěvníky** (*visiting scientist*), např. stážisty z vysokých škol, nebo zahraniční návštěvníky. Vedle těchto kategorií vědeckých pracovníků by existovala dále kategorie **odborný pracovník**, jakožto pracovníka ve vědeckém oddělení s vysokoškolským vzděláním, zajišťujícího často velmi složité servisní a odborné práce, ale s nízkou publikační aktivitou ve vědeckých médiích.

Smyslem těchto návrhů je pro jednotlivé skupiny vědeckých a odborných pracovníků vytvořit podmínky odpovídající jejich objektivnímu postavení a zájmům a tak podpořit jejich prestiž. To je nezbytné jednak pro zdravý personální rozvoj AV, jednak tím budou stanovena srozumitelná pravidla, která umožní přirozeným způsobem „průtočný“ systém pro zaměstnávání vědeckých a odborných pracovníků a jejich setrvávání, nebo - častěji - odchod např. do průmyslu, na vysoké nebo střední školy atd.

Vydává:
Tiskové oddělení Kanceláře AV ČR
Národní 3, Praha 1
Odpovědný redaktor: Svetožár Pantůček
Redakce: Sylva Danišková
tel.: 24 24 05 14
Sazba: Fortuna, středisko fotosazby, Praha
Tisk: Academia Praha
Číslo vychází 20.7.1994